

פתרון המדינה האחת: טיטאניק עם מנועי סילון

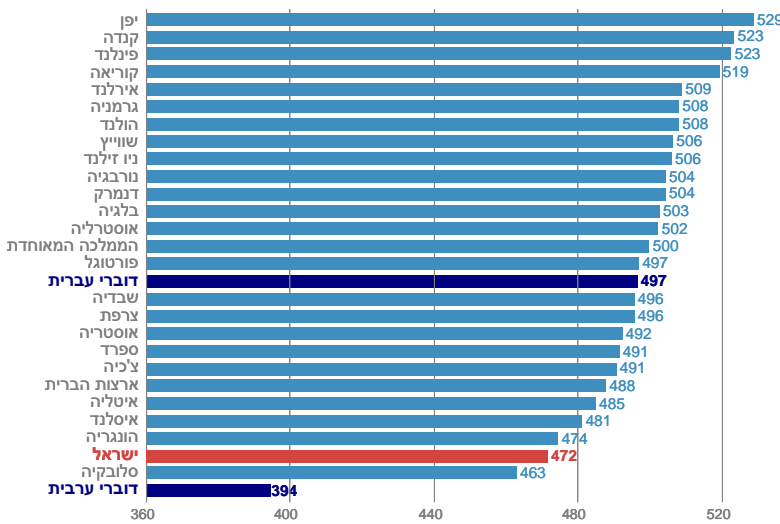
דן בן-דוד

פרדיגמות הדמוגרפיה והביטחון הלאומי שממשיכות לתחם את השיח על ישראל הן ארכאיות, וכך גם השיח על הפתרון של מדינה אחת או שתיים. הם מתעלמים מהעובדה שכמחצית מילדי ישראל – יהודים וערבים כאחד – מקבלים השכלה ברמה של עולם שלישי. מלבד ההשלכות ההרסניות של העוני ואי-השוויון העצומים הצפויים כאשר הילדים של היום יהפכו למבוגרים של מחר, לא ניתן יהיה לשמר את משק העולם הראשון הנדרש לשם החזקת הצבא של העולם הראשון, שישראל תזדקק לו כדי לשרוד בשכונה המסוכנת ביותר על פני כדור הארץ.

אחת מסוגיות המפתח שהולכת לאיבוד במחלוקת על סיפוח הגדה המערבית היא שהעתיד של ישראל כבר בסכנה, גם אם המדינה תישאר בתוואי הנוכחי שלה, ללא סיפוח. הסיפוח רק יאיץ את התממשות העתיד הזה. השיח הציבורי בתוך ישראל ומחוצה לה מתמקד בפרדיגמה שאבד עליה הכלח, המבוססת על ספירה פשוטה של יהודים וערבים, במקום על העובדה הבסיסית והחשובה יותר, שכבר היום מעטים מדי בישראל מחזיקים בידע ובמימונויות הדרושים לעבודה במשק פתוח, מודרני ותחרותי.

רמה כללית של החינוך בעולם המפותח

תרשים 1
ממוצעים ארציים ב-25 מדינות OECD ובישראל במבחני PISA 2015*

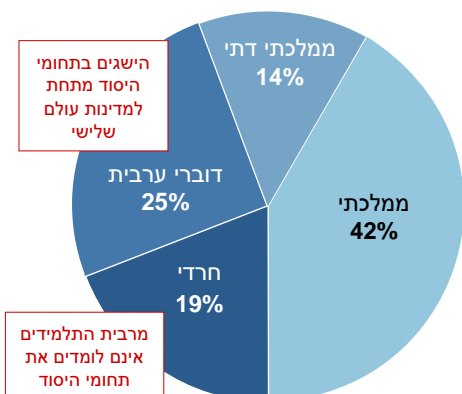

* ממוצע ארצי במבחנים במתמטיקה, מדע וקריאה. נתוני ישראל אינם כוללים חרדים. מקור: מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי.

בסופו של דבר, זוהי הסוגיה שתקבע אם ישראל תתקיים בכלל עבור נכדנו כמדינה יהודית ודמוקרטית, או אחרת. אפשר לדמות את מה שמתרחש היום בישראל לזיכרון אינסופי בין נוסעי הטיטאניק על מיקום הכיסאות על הסיפון – במקום להתמקד בקרחון הגדול שלפניהם ובצורך הדחוף להתחיל להסיט את כיוון האונייה כולה לפני שיהיה מאוחר מדי.

על פניו, דומה שישראל מתאפיינת באחת האוכלוסיות המשכילות בעולם. בקרב בוגרים ישראלים בגילאי העבודה העיקריים, מספר שנות הלימוד הממוצע ושיעור בעלי התואר האקדמי הם מהגבוהים בעולם המפותח. אולם זהו מבט שטחי, שהוא גם מיושן וגם מטעה. בחברה המוצפת בעובדות לפעמים קשה להבדיל בין טפל לעיקר – ולא הכל כפי שלפעמים נדמה. כתוצאה מכך, הדגש שניתן לכמות החינוך מסתיר את ההיבט המרכזי יותר של איכות החינוך. בחינת הנתונים עשויה לפקוח עיניים.

תרשים 2 התפלגות תלמידים, 2014, כיתה א'

מקור: מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי

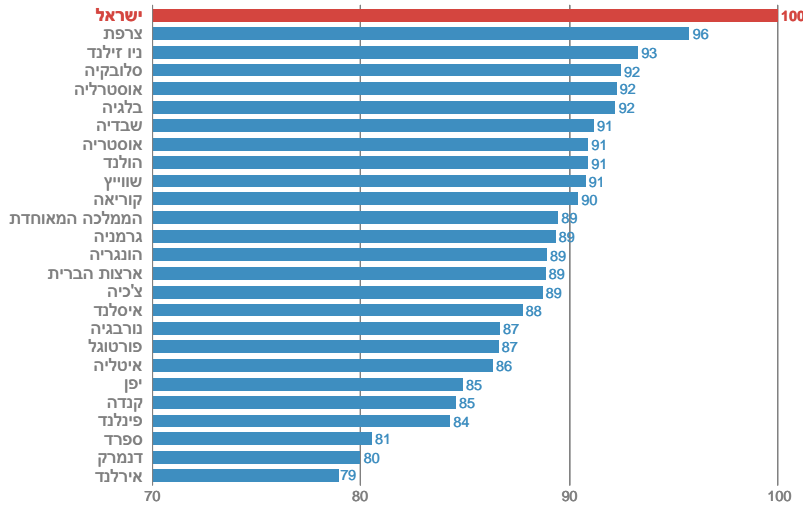
שנה אחר שנה, זה כמה עשורים ברציפות, רמת הידע של ילדי ישראל בתחומי הליבה (מתמטיקה, מדע וקריאה) ממוקמת בתחתית הדירוג של המדינות המפותחות (תרשים 1). ההישגים הממוצעים של תלמידים ערבים-ישראלים בתחומי היסוד הם נמוכים מאלה של תלמידים במדינות עולם שלישי רבות. בקרב המגזר החרדי, תלמידים כה רבים אינם לומדים לימודי ליבה מעבר לכיתה ח' (וגם לא לומדים באופן מלא עד כיתה ח'), עד שמרביתם כלל אינם משתתפים במבחנים הבינלאומיים; כלומר המצב בפועל בישראל אף חמור יותר מהמצב המשתקף בנתונים הקיימים.

אל תסתכלו על הדמוגרפיה של הבוגרים אלא על זו של הילדים, כי הם עתידנו. היום, תלמידים ערבים-ישראלים וחרדים מהווים כמחצית מהילדים בכיתות א' (תרשים 2). הוסיפו להם את המספר הגדול מאוד של ילדים יהודים לא חרדים בפריפריות

פערים בחינוך בעולם המפותח

פערים פנים ארציים ב-25 מדינות OECD יחסית לישראל במבחני PISA 2015*

ישראל, לא כולל חרדים = 100 (בסיס)

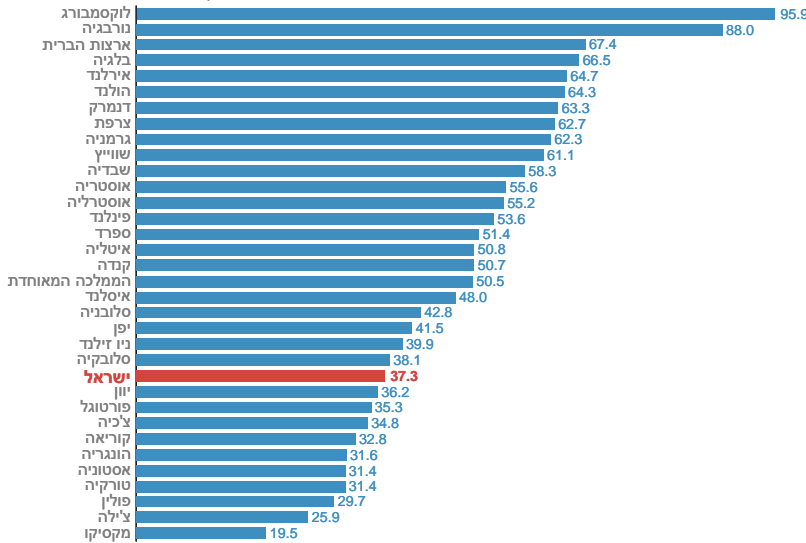
* סטיות תקן ארציות במבחנים במתמטיקה, מדע וקריאה. נתוני ישראל אינם כוללים חרדים.

מקור: מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי

תרשים 4

פריון העבודה ב-2014

תמ"ג לשעת עבודה ב-34 מדינות OECD, בדולרים שוטפים לפי יחס כח קניה

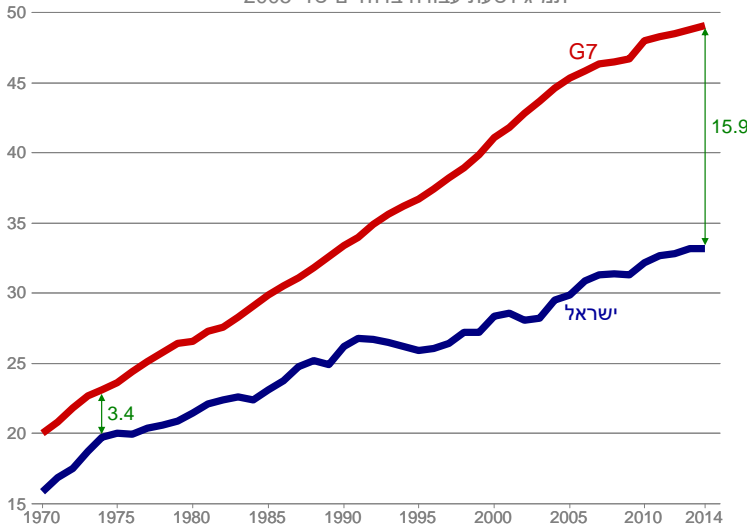

מקור: מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי

תרשים 5

פריון עבודה, 1970-2014

תמ"ג לשעת עבודה בדולרים של 2005*

* לפי יחס כח קניה.

מקור: מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי

הגיאוגרפיות והחברתיות, המקבלים חינוך ברמה נמוכה מאוד, ואז תבינו את סדרי הגודל של האסון שאליו אנחנו מתקדמים כאשר ילדים אלה יגדלו.

גם ללא חרדים, אי-השוויון ההשכלתי בישראל הוא הגבוה בעולם המפותח, הרבה מעבר לכל מדינה אחרת (תרשים 3). יש לכך השלכות כלכליות עצומות לעתיד. הילדים שמקבלים את החינוך הירוד ביותר בארץ אינם רק אחוז ענק מכלל הילדים, מרביתם גם שייכים למשפחות הגדולות יותר – כלומר, לקבוצות האוכלוסייה הגדולות במהירות הרבה ביותר.

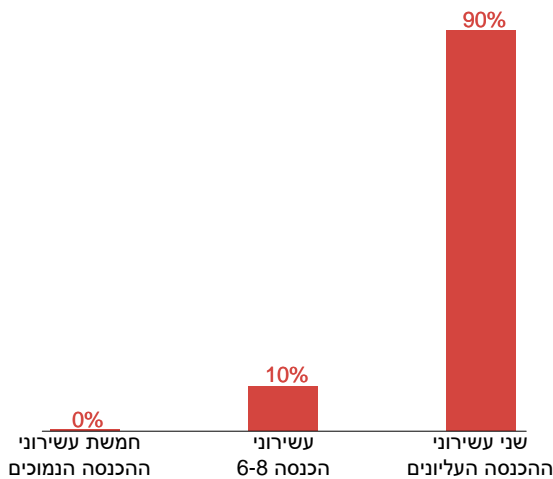
למעשה, כבר היום – עוד בטרם מכלילים אוכלוסייה נוספת כלשהי הנמצאת מעבר לקו הירוק – קיימות שתי מדינות במדינה אחת: יש את "מדינת הסטארטאפ" עם האוניברסיטאות המובילות, ההייטק הפנומנלי ופורצי דרך בתחומי הרפואה. אך ישנה גם "ישראל השנייה", זו שאינה זוכה לכלים או לתנאים הנחוצים כדי להתמודד במשק מודרני. חלק זה של האוכלוסייה גדול מאוד וממשיך לגדול מדי שנה. כתוצאה מכך, אין זה מקרי שאף כי ישראל היא ביתה של "מדינת הסטארטאפ", פריון העבודה של כלל אוכלוסייתה הוא מהנמוכים ב-OECD (תרשים 4).

העובדה שאנו משאירים מאחור כל כך הרבה אנשים אינה מתבטאת רק בשיעורי עוני ואי-שוויון גבוהים. מדובר בגורם מהותי החונק את הצמיחה הכלכלית של המדינה כולה. היכולת הלאומית לקלוט, ליישם ולפתח שהמנוע הלאומי רץ על פחות מהצילינדרים שהיו צריכים לעמוד לרשותו.

הרבה יותר אזרחים היו יכולים למצוא את מקומם במשק לו קיבלו את הכלים הדרושים. בפועל, אין להם היכולת הכלכלית לעזור לעצמם או למדינה והם הופכים למשקולת המשתקפת בפריון לאומי נמוך, משקולת ההולכת וגדלה עם הזמן. מזה ארבעה עשורים משקולת זו גורמת לישראל לסגת יותר ויותר לאחור יחסית למדינות ה-G7 המובילות (תרשים 5).

ההשלכות של המגמות ארוכות הטווח הן עתיד שאינו בר קיימא. תקבולי המסים בישראל מבוססים בעיקר על מסים עקיפים (כמו מע"מ, מס קניה וכדומה) הנחשבים לרגסיביים (כלומר, הם מטילים נטל כבד יותר על העניים מאשר על העשירים). לכן,

חלקן של עשירוני ההכנסה בסך התקבולים ממש הכנסה, 2015

מקור: מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי

העלאות המסים שיידרשו כדי לממן אוכלוסייה גדולה חסרת מיומנויות או השכלה, יצטרכו לבוא ממסים ישירים – וכאן טמונה בעיה נוספת.

כבר כיום כמחצית מאוכלוסיית ישראל ענייה עד כדי כך שהיא אינה מגיעה אפילו למדרגת המס הנמוכה ביותר. כלומר היא אינה משלמת מס הכנסה בכלל. למעשה, 90% מכל הכנסות המדינה ממס הכנסה מגיעים היום מ-20% מהאוכלוסייה בלבד (תרשים 6). עם 20% אלה נמנים בעיקר המשכילים ובעלי המיומנויות, שמרביתם יוכלו למצוא עבודה בחו"ל אם המדינה תעמיס על כתפיהם נטל גדול מכפי שיהיו מוכנים לשאת.

חשוב להדגיש כי מדובר באיומים קיומיים הקיימים כבר היום, עוד לפני שמוסיפים למדינה מיליוני פלסטינים בעלי רמות נמוכות של מיומנויות והשכלה, במסגרת פתרון של מדינה אחת. מלבד אתגרי הביטחון הברורים שיעורר מיזוג האוכלוסיות, מדובר בתסריט שימנע היווצרות של מדינה פלסטינית עצמאית. ישראל תצטרך אז לבחור בין שתי חלופות – שאף אחת מהן אינה בת קיימא מבחינה כלכלית.

החלופה הראשונה היא להעניק לפלסטינים אזרחות מלאה, כולל זכות הצבעה, על כל המשתמע מכך. זה יחייב גם מתן גישה מלאה לשירותי הבריאות, הרווחה והחינוך של המדינה לכל מי שחי בין הירדן ליס. אך מי יוכל אז לממן שירותים בסדרי הגודל שיידרשו עבור אוכלוסייה שתהיה כה מוגדלת וענייה? החלופה השנייה היא לא להעניק להם אזרחות מלאה. בעוד שישראלים רבים אינם מודעים להשלכות המוסריות והאתיות הבעייתיות של מניעת זכויות יסוד לכלל האוכלוסייה – או שהם מתעלמים מהשלכות אלה – מדינות אחרות, שישראל תלויה בהן לקשרי מסחר, לא יעלימו עין. אז תיווצר בעיה שרבים בארץ עדיין אינם מפנימים את חומרתה. כמו מדינות קטנות אחרות, אין לישראל יכולת לייצר את כל צרכיה בעצמה והשוק המקומי שלה אינו גדול דיו כדי לכסות את הוצאות הייצור של צרכיה. האיומים הנוכחיים של הטלת סנקציות על ההתנחלויות יהפכו אז לחרם מוחלט על המדינה כולה – שיביא לקץ העידן של רמת חיים גבוהה בישראל. סביר להניח שהחרם גם יפגע ביכולת של ישראל לשמר את היתרון הצבאי האיכותי, החיוני להבטחת קיומה. בעולם שבו האנטישמיות הופכת לשכיחה יותר ויותר, מי מעלה על דעתו לזרוק כזו הרמה להנחתה על הראש של כולנו?

השורה התחתונה היא שאנו שואלים את השאלות הלא נכונות כבר זמן רב. הפרדיגמות הבסיסיות השתנו בשעה שרבים מאתנו היו שקועים בתרדמה. לא רק פרדיגמת הדמוגרפיה השתנתה, אלא גם פרדיגמת הביטחון הלאומי – שהיא, בסופו של יום, המכריעה את כל מערכות הבחירות בישראל. אולם ביטחון לאומי אינו נמדד רק על פי מספר המטוסים והטנקים שיש לנו. אם מחצית מהילדים בישראל מקבלים כיום חינוך של עולם שלישי, הם יוכלו לקיים מחר רק משק של עולם שלישי. ומשק עולם שלישי אינו יכול להחזיק צבא של עולם ראשון מהסוג שישראל זקוקה לו כדי לשרוד בשכונה המסוכנת ביותר בעולם. המשמעות היא הגדרה מחדש של פרדיגמת הביטחון הלאומי – וזה קורה כבר עתה, עוד בטרם יקבל הפלסטיני הראשון אזרחות ישראלית. חלקה של "ישראל השנייה" באוכלוסייה הנוכחית של המדינה כבר מתקרב לממדים שאינם בני קיימא.

הסכם שלום עתידי יצטרך לכלול חילופי שטחים קלים סביב גבולות 1967. עם זאת, צריך להיות ברור שלהתנחלויות בעומק הגדה אין כל קשר לביטחון ישראל. ההיפך הוא הנכון. הפגיעות הגיאוגרפית של ההתנחלויות מחייבת את צה"ל לפרוש על פני שטח נרחב את משאביו המוגבלים, כדי לכסות צרכים נוספים. לנוכח מטחי הטילים שהציפו את ישראל לאחר היציאות מלבנון ועזה, אסור להוציא את הצבא מהגדה כל עוד אין שלום. כן הגיעה העת להוציא מהגדה את האזרחים ולהחזירם לישראל. זאת המסקנה המתבקשת רק מהזווית של מה שטוב לישראל. אם זה צעד שיקדם גם את השלום, מה טוב. עתידה של מדינת ישראל אינו חקוק בסלע. הוא בידיים שלנו – בידיים ישראליות – אם נתעשת מבעוד מועד, נשנה את העדיפויות הלאומיות ואת התוואי הכלכלי-חברתי ההרסני שבו אנו נמצאים. עד אז, ברירת המחדל שלנו היא התקדמות היישר לעבר הקרחון שלפנינו. פתרון המדינה האחת כמוהו כהתקנת מנועי סילון בטיטאניק והפלגה היישר לעבר הקרחון.